

БЪЛГАРИТЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПОГЛЕДИ

Петър-Емил Митев

*На светлата памет на Любен Николов,
чийто организационен, педагогически и
изследователски талант е вграден в основите
на академичната социология у нас.
25 години след раздялата.*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	11
-----------------	----

I. ИВАН ХАДЖИЙСКИ, ЖИВКО ОШАВКОВ И НИЕ

Иван Хаджийски: равносметката	17
Актуалността на Хаджийски	23
Иван Хаджийски, четен днес.....	34
Социолога и промяната: Иван Хаджийски и българският път към модерността.....	39
Българските добродетели – един век след Иван Хаджийски	46
Демаскирането като социологическа процедура – старът на Хаджийски.....	61
Иван Хаджийски като творческа личност	67
Иван Хаджийски, Живко Ошавков и ние	70

II. БЪЛГАРСКАТА СОЦИОЛОГИЯ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА НА ПРЕХОДА

Българската социология пред изпитанията и шансовете на посттоталитарната ситуация.....	77
Българското общество, българската социология, Българската социологическа асоциация.....	81
Социологията като субект и обект на социална критика.....	97
Социологическите рискове... и провали. Щекотливите въпроси	112
Социологията на рампата на прехода	121

III. СОЦИОЛОГИЯТА ПРЕД ПРОБЛЕМИТЕ НА МЛАДЕЖТА

Младежта като социобиологична група	127
Социализация и ювентизация	147
Българската младеж в изследванията на младежта.....	162
Институтът за младежта. <i>Интервю на Светла Колева</i>	197
Младежта през 70-те години. Еманципация 1: Пробивът в патернализма	220
Младежта през 80-те години. Еманципация 2: Субкултурното дисидентство	259
Младежта през 90-те години. Еманципация 3: Политическият бунт	276
Младеж '21. Граници и перспективи на еманципацията	290
Лесно ли е да бъдеш млад.....	334

IV. БЪЛГАРСКАТА БЕДНОСТ

Динамика на бедността	341
Преходно и непреходно в социално-икономическото разслояване: българският случай. <i>Съавтор Светла Колева</i>	367
Парадоксите на българското село. <i>Съавтор Светла Колева</i>	385

V. БЪЛГАРСКАТА РЕЛИГИОЗНОСТ

От преодоляване към възстановяване на религиозността?	401
Българската общественост и проблемите на Българската православна църква. Пропуснатият шанс. <i>Съавтор Горан Горанов</i>	422
Постпреходната религиозност	447

VI. БЪЛГАРСКАТА ТОЛЕРАНТНОСТ

От съседство към съгражданство	481
Дискриминационните нагласи	494
Възникване и решаване на етническите конфликти: българският опит	504
Българи и евреи – съседни и съграждани.....	517
Формирането на култура на мира: етнически и поколенски аспекти. Изследователски проект	533

VII. БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА И БАЛКАНСКИТЕ РЕАЛНОСТИ

Култура на мира: Балкански проблеми и перспективи.....	545
Интеркултуралност vs културата на страха. Балканската ситуация.....	551
Бесарабските българи за себе си	566
Македония на кръстопът.....	578
Балкански парадокси. Размисли за историческата съдба на българи и сърби.....	591
Балканизация и/или евроинтеграция	601

VIII. БЪЛГАРСКИЯТ ОПТИМИЗЪМ ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИТЕ И ГЛОБАЛНИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

С лице към Европа. Периодичният печат и формирането на европейско съзнание. <i>Съавтор Румяна Бояджиева</i>	609
Европейската перспектива: шансове и рискове	624
Културата на страха в предевропейска България	629
Глобализация и евроинтеграция: двойното предизвикателство	636
Евроскептицизъм и/или българоскептицизъм.....	644
Национализъм и/или оптимистична теория за българския народ	653
Интелектуалният дефицит по света и у нас	661
БИБЛИОГРАФИЯ	676
ЦИТИРАНИ СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	690
АВТОРСКИ ПУБЛИКАЦИИ	699

BULGARIANS: SOCIOLOGICAL ASPECTS

CONTENTS

Preface..... 11

I. IVAN HADJIYSKI, ZHIVKO OSHAVKOV AND WE

Ivan Hadjiyski: The summing-up	17
The topicality of Hadjiyski.....	23
Ivan Hadzhiyski as read today.....	34
Sociologist and change: Ivan Hadjiyski and Bulgarian road to modernity	39
Bulgarian virtues – one century after Ivan Hadjiyski	46
Unmasking as sociological procedure – the start of Hadjiyski.....	61
Ivan Hadjiyski as a creative personality	67
Ivan Hadjiyski, Zhivko Oshavkov and We	70

II. BULGARIAN SOCIOLOGY AND THE CHALLENGES OF TRANSITION

Bulgarian sociology in the face of challenges and prospects of the posttotalitarian situation.....	77
Bulgarian society, Bulgarian sociology, Bulgarian Sociological Association.....	81
Sociology as subject and object of social criticism	97
Sociological risks... and failures. Prickly issues	112
Sociology on the footlights of transition	121

III. SOCIOLOGY FACING THE PROBLEMS OF YOUTH

Youth as a socio-biological group.....	127
Socialization and juvenilization	147
Bulgarian youth in research on youth.....	162
The Institute of Youth Studies. <i>Interview of Svetla Koleva</i>	197
Youth in the 70s. Emancipation 1: The breakthrough in paternalism.....	220
Youth in the 80s. Emancipation 2: Subcultural dissidence	259
Youth in the 90s. Emancipation 3: The political revolt.....	276
Youth in the 21 C. Limits and perspectives of emancipation	290
Is it easy to be young?.....	334

IV. BULGARIAN POVERTY

Dynamics of poverty.....	341
Transient and intransient in the socio-economic stratification: the case of Bulgaria. <i>Co-author Svetla Koleva</i>	367
The paradoxes of Bulgarian village. <i>Co-author Svetla Koleva</i>	385

V. BULGARIAN RELIGIOUSNESS

From overcoming to restoration of religiousness?	401
Bulgarian public and the problems of Bulgarian Orthodox Church. The missed chance. <i>Co-author Goran Goranov</i>	422
Post-transitional religiousness.....	447

VI. BULGARIAN TOLERANCE

From neighbourhood to citizenship	481
Discriminatory attitudes.....	494
Rise and resolution of ethnic conflicts: the case of Bulgaria	504
Bulgarians and Jews: neighbours and fellow-citizens	517
Formation of culture of peace: ethnic and generation aspects. Research project.....	533

VII. BULGARIAN DIASPORA AND THE BALKAN REALITIES

Culture of peace: Balkan problems and prospects	545
Interculturality vs. culture of fear: Balkan situation	551
Bessarabian Bulgarians for themselves	566
Macedonia at a crossroads	578
Balkan paradoxes. Reflections on the historical fate of Bulgarians and Serbs.....	591
Balkanization and/or Eurointegration.....	601

VIII. BULGARIAN OPTIMISM FACING EUROPEAN AND GLOBAL CHALLENGES

Facing Europe. Periodicals as a European consciousness formation factor. <i>Co-author Rumyana Boyadjieva</i>	609
The European perspective: chances and risks.....	624
The culture of fear in pre-European Bulgaria	629
Globalization and Eurointegration: the dual challenge	636
Euroscepticism and/or Bulgarian skepticism.....	644
Nationalism and/or optimistic theory for the Bulgarian people.....	653
The intellectual deficit – around the world and in our country	661
BIBLIOGRAPHY	676
CITED SOCIOLOGICAL RESEARCHES.....	690
AUTHOR'S PUBLICATIONS	699

ПРЕДГОВОР

Книгата, предоставена на везните на читателя, е равносметка. Или част от равносметка. При добър попътен вятър следва да се появят по-нататък: *Преходът: политологически ракурси; Революция и реформа: идеологически аспекти; Човекът във времето: персонални фрагменти...* Дисциплинарният акцент е до известна степен условен. Мащабен исторически процес, на който сме едновременно свидетели и участници, обединява различните ракурси. Динамиката, която преобразява света, страната и самите хора, е удивителна. За хората от моето поколение обществената действителност от времето на детството изглежда нереална, а днешната действителност, погледната през призмата на детството – невъобразима. За един житейски дълъг, но исторически кратък срок живяхме в три различни държави: Царство България, Народна република България и Република България. Водещи бяха три различни идеи: националната („Целокупна България“), комунистическата и европейската. Бяхме въввлечени в кръвопролитна „гореща“ и изтощителна „студена“ войни. Обществото на два пъти беше разтърсвано до основи от „смяна на системата“ и геополитически поврати. Още по-фрапираща е дистанцията, ако се измери с всекидневни мерки: например, от скромната бакалница, в която малкото налично беше наливно и насипно, до съвременните молове. Или с комуникационна мяра: от домашния телефон-изключение до личния мобилен-фон-правило.

„Социологическите ракурси“ съдържат емпирични „снимки“ от различни времеви точки през последния половин век и заедно с това опити за обобщение, за анализ на самия исторически път – удивителен, често болезнен и постоянно проблематизиран.

По-голямата част от включените работи за първи път получават достъп до българската общественост: някои изобщо не са публикувани, други са „затворени“ във ведомствени издания, трети – „отдалечени“ в чужбина. Написани са в различни години, по различни поводи, с различни адреси. Всеки текст може да се чете сам по себе си, оттук са рисковете от повторение. И все пак тяхната съвкупност – поне по замисъл, не е мозайка. Отделните „фрагменти“ по-скоро би трябвало да се възприемат като

части от „пъзел“. До каква степен – и дали изобщо е „излязъл“, ще проличи след завършването на четиритомника. Това не лишава първия том от самостоятелно значение. Ще изпълни задачата си, ако допринесе ние, българите, да се погледнем в социологическо огледало и да се видим *sine ira et studio*.

На много хора съм задължен – и за изминатия творчески път, и за тази равносметка. Бях потънал в историко-философски проучвания; читателят ще открие следите им в този том: Хегел ще се появи на най-неочаквани места. Социологическата ориентация дължа непосредствено на моя най-близък приятел Минчо Семов, който съумя да изгради уникално средище на научни дискусии; смисълът им беше да се разбере обществото, в което живеем, чрез промените в младежта. И чрез изследванията на младежта да се допринесе за младежка политика, която го хуманизира. По пътя на социологическите проучвания тръгнах и вървах „до последно“ с Любен Николов, Константин Господинов, Бернард Мунтян.

Пътят изведе до широко и интензивно международно сътрудничество. Достигнахме до координатори на най-голямото сравнително проучване в бившия Източен блок, участници и съорганизатори на общоевропейски изследвания, домакини на международни конференции и симпозиуми. Признанието не закъсня. На X Световен конгрес по социология в Мексико, 1982 г. бях избран за президент на Изследователски комитет 34 „Социология на младежта“, а на следващия конгрес (Ню Делхи, 1986 г.) – за член на Изследователския координационен комитет на МСА. Литературните представи за „Студената война“ вероятно са пречка, за да се разбере и оцени професионалният диалог и добронамереното сътрудничество между изследователите на младежта от двете страни на изкуствената „желязна завеса“.

Особено значение за мене имаше съвместната дейност и приятелското общуване с учени като проф. Владимир Шубкин, проф. Борис Грушин и проф. Владимир Ядов от Русия, проф. Иван Селени и проф. Владимир Шляпентох от САЩ, проф. Артур Майер, проф. Валтер Фридрих, д-р Руди Майер и проф. Клаус Хурелман от Германия, проф. Джеймс Ригърдън от Великобритания, проф. Овидиу Бадина и проф. Фред Малер от Румъния, проф. Божидар Якшич, проф. Светозар Стоянович, проф. Любиша Митрович и проф. Драголюб Джорджевич от Сърбия, проф. Йедла Симхадри от Индия, д-р Золтан Бекеш от Унгария, проф. Николай Червенков от Молдова, проф. Ола Стафсенг от Норвегия...

„Иных уж нет, а те далече, как Сади некогда сказал“...

Емпиричната социология е колективна наука. Бях щастлив да работя с екипите на Центъра, станал след това Научноизследователски институт за младежта. В толкова трудните, но толкова важни за социологията години на прехода неоченима подкрепа намерихме в Международния център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия, ръководен от доц. д-р Антонина Желязкова. Висока степен на надеждност на информацията осигуряваха социологически агенции, особено професионализмът на Галъп интернешънъл, на гл. ас. Живко Георгиев.

За издаването на този том, от самата идея да бъде подготвен до материалната подкрепа за отпечатването, съм задължен на моите колеги и приятели от Института по социология „Иван Хаджийски“: доц. д-р Андрей Райчев, Кънчо Стойчев, Първан Симеонов, доц. д-р Борис Попиванов, Димитър Ганев. За обработката на данни от множество изследвания – вкл. „исторически“, неоченима помощ ми оказа моят брат Светослав Митев.

Особена благодарност дължа на двама души.

На доц. д-р Светла Колева – за вдъхновяващата подкрепа и компетентното редакторско съдействие.

На моята съпруга Румяна Бояджиева – за всичко.

Списък на някои съкращения

АПК – Аграрно-промишлен комплекс
БНРП – Българска национално-радикална партия
БПЦ – Българска православна църква
БСА – Българска социологическа асоциация
ВМРО-ДПМНЕ – Вътрешна македонска революционна организация – Демократическа партия за македонско национално единство
ВУЗ – Висше учебно заведение
ДЗС – Държавно земеделско стопанство
ДКМС – Димитровски комунистически младежки съюз (Комсомол)
ДМА – Държавна музикална академия
ДСНМ – Димитровски съюз на народната младеж
ЕИЦ на ЦК на БКП – Електронноизчислителен център на Централния комитет на Българската комунистическа партия
ЕСОМАР – Европейско общество за социални и маркетингови проучвания
ЗЗН – Закон за защита на нацията
ИК 34 – Изследователски комитет 34 „Социология на младежта“ към МСА
ИМИР – Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия
ИСЦ – Информационно-социологически център на ЦК на БКП
КМД – Комитет за младежта и децата при МС
ЛТУ – Лесотехнически университет
МГУ – Минногеоложки университет
ММЦ – Международен младежки център „Г. Димитров“, Приморско
МСА – Международна социологическа асоциация
НИИМ – Научноизследователски институт за младежта
НКС на СДС – Национален координационен съвет на Съюза на демократичните сили
НЦИОМ – Национален център за изучаване на общественото мнение
ОДС – Обединени демократични сили
ПТУ – Професионално техническо училище
ПУГ – Политическа учебна година
РЕП – Разпространение на печата
С – Коефициент на Cramer
СДСМ – Социалдемократически съюз на Македония
СКМ – Съюз на комунистите на Македония
СНМ – Съюз на народната младеж
СПТУ – Средно професионално-техническо училище
СФРЮ – Социалистическа федеративна република Югославия
ТВУ – Трудововъзпитателно училище
ТНТМ – Техническо и научно творчество на младежта
ТУ – Технически университет
ТКЗС – Трудовокооперативно земеделско стопанство
ФИМ – Фондация „Изследване на младежта“
ЦИИ – Център за изследване на идеологиите към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (ЦИИ при ФФ на СУ „Св. К. Охридски“)
ЦНИМ – Център за научни изследвания на младежта
ЦНС – Църковно-народен събор
ЦСИМ – Център за социологически изследвания на младежта